

תחומי הדעת שמהם שואבת התכנית*

רעיונות, ערכים, עקרונות, מושגים, תכנים, מיומנויות

התרומה של סוציולוגיה ואנתרופולוגיה לתכנית

הסוציולוגיה מאפשרת את פיתוח הראייה החברתית של הלומדים, המתבטאת בהבנת תופעות חברתיות, בבחינת תפקוד של מערכות חברתיות וארגוניות, בהבנת תהליכים חברתיים וקשרים בין פרטים בחברה ובין קבוצות חברתיות.

האנתרופולוגיה תורמת לראיית הפן התרבותי של משפחות, קבוצות וחברות ולהבנת תהליכים וקשרים ביניהן על רקע של מסורות ומנהגים המעוגנים בתרבות.

השילוב בין תרומות תחומי הדעת סוציולוגיה ואנתרופולוגיה נובע משני טעמים:

האחד - מראיית הזיקות בין שני התחומים האלה;

השני - התאמת גישה משלבת זו לאוכלוסיית היעד של הלומדים.

רעיונות ונקודות התייחסות

- **הסוציולוגיה** עניינה ביחסים חברתיים - ביחסי הפרט והחברה; בקשרי הגומלין שבין היחיד לבין סביבתו החברתית ובין הסביבה החברתית של היחיד ופעולותיו. הסוציולוגיה עוסקת בעיקר **בתהליכים מקרו-חברתיים**, כגון, מערכות פוליטיות, מבנה ריבודי, מבנים ארגוניים, סדר חברתי.
- קיים מתח מתמיד בין צורכי הפרט והאוטונומיה שלו לבין המימוש העצמי בזיקה לערכים ולהסדרים החברתיים. קיים גם מתח בין הכורח והתועלת שבהשתייכות הפרט למסגרות חברתיות שונות והנורמות שהמסגרות החברתיות כופות עליו, לבין רצונו לשמור על האוטונומיה האישית שלו. כל אלה יוצרים בעיות ברמה האישית וברמה החברתית.
- פעילות גומלין חברתית היא מצב שבו יש השפעות הדדיות של בני אדם אלה על אלה. השפעות אלה מבוססות על פרשנות שנותנים אנשים למציאות.
- קבוצות של בני אדם הם תאים חברתיים שיש להם כמה מאפיינים - השתייכות וזהות, ערכים, אינטרסים, פעילות מתמשכת, השפעה הדדית, פעילות גומלין והשפעה על קבוצות אחרות (קבוצות כגון: המשפחה, הכיתה, בית הספר, תנועת הנוער, קבוצות אידיאולוגיות, אתניות, דתיות ועדות).
- החברה בישראל היא חברה פלורליסטית שבה מתקיימים מרכיבים של ייחודיות לצד מכנה משותף. בכל חברה מתקיימות מערכות חברתיות דינמיות שבהן מתקיימים תהליכי שינוי חברתיים - מבניים ותרבותיים, הבאים לידי ביטוי במבניות החברה, בהשתנות היחס שלה למסורת, למנהגים, לערכים, לנורמות, לשיח, לאורח החיים, לתעסוקה, לבילוי שעות הפנאי, לתוחלת החיים. ביחס לחובות ולזכויות בין מרכיבי החברה והקבוצות שבה. כל אלה מושפעים מהתקשורת הבין-אישית והכלל-עולמית, מהשינויים הטכנולוגיים ומהיחס אל השינויים.
- מוסדות חברתיים קהילתיים מהווים מסגרות חברתיות וארגוניות המסדירות את חיי החברה. המוסדות נקבעים בהתאם לצורכי החברה ומשמשים להצבת היחיד במבנה הארגוני; להנחלת התרבות מדור לדור; להגנה על היחיד ועל החברה מפני איום חיצוני; להספקת מזון וצרכים קיומיים ליחיד ולחברה.
- **באנתרופולוגיה** מתמחים בתהליכים ובמסגרות מיקרו-חברתיות כגון: משפחה, קבוצות גיל, קבוצות עבודה, כיתות בית-ספר. אבל, מעל לכול עניינה של האנתרופולוגיה הוא בפן התרבותי. כלומר, בסמלים, בקודים תרבותיים, אורחות חיים המייחדים את הקבוצות השונות.
- הפן האנתרופולוגי מבהיר קווים אחדים באורחות חייהם ובתרבותם של בני אדם, המשתייכים לקבוצות שונות מבחינות שונות: מוצא אתני, דת, לאום ועוד. בהשוואה עם הקבוצות השונות ימצאו התלמידים את היסודות המשותפים, לצד ההבדלים הבולטים בין הקבוצות.

* תכנית הלימודים מושתתת על שבעה תחומי דעת (דיסציפלינות).

- היכרות עם חברות רחוקות מהסביבה הטבעית של התלמידים מאפשרות להם להיפתח כלפי "עולמות" רחוקים ומעניינים. על רקע לימוד של עולמות תרבותיים אחרים התלמידים מגבשים את הזהות החברתית-אישית שלהם וזאת לצד הבחנה בין המרכיבים הדומים והמשותפים לכל בני האדם. לימוד המשלב את ההיבט האנתרופולוגי מסייע לגיבוש ערכים ועמדות: הבנה והערכה לגבי נורמות, לגבי מנהיגים וצורות חיים של קבוצות אוכלוסייה או יחידים שבסביבה הקרובה ובסביבה הרחוקה יותר; טיפוח חשיבה המונעת דעות קדומות וסטריאוטיפים על אנשים ועל תרבויות, ופיתוח יחס של הבנה וכבוד הדדי לזולת על אף השוני שביניהם.

אבני היסוד הנגזרות מסוציולוגיה ומאנתרופולוגיה

יחיד-חברה (צורכי יחיד וצורכי חברה), קשרי גומלין ויחסי גומלין, נורמות חברתיות, התחשבות הדדית, זהות, שייכות והשתייכות, מערכות חברתיות, ארגונים מוסדיים, תהליכי שינוי, תרבות ומורשת, סביבה חברתית, סולידריות חברתית, החלטת החלטות.

התרומה של הגאוגרפיה לתכנית

הגאוגרפיה תורמת לפיתוח הראייה המרחבית והסביבתית של הלומדים ולהבנת תופעות אנושיות ואחרות הקשורות ישירות לאדם במרחב ובסביבה.

לתחום דעת זה יש גרעין ידע עצמאי, אך בהיותו עוסק באדם ובסביבתו הוא בין-תחומי באופיו. לכן, הוא נעזר ברעיונות, בגישות ובמתודולוגיות ממדעי הטבע, ממדעי החברה וממדעי הרוח. השילוב יוצר את הגישה הייחודית שלו. ייחודה של הגאוגרפיה הוא באימוץ נקודות ההשקפה המרחביות - הסביבתיות, שלפיהן **כל תופעה תופסת מרחב, מאורגנת בתוכו וקיימת בתוך סביבה מסוימת**. גישה זו, **מכונה מרחבית - סביבתית**.

רעיונות ונקודות התייחסות

- הגאוגרפיה עוסקת בלימוד של **תופעות ומקומות במרחב ובסביבה**. המושג **ארגון מרחבי** הוא מרכזי בגאוגרפיה. אין תופעה אנושית שאינה מתקיימת במקום כלשהו ואינה תופסת מרחב. זה מתייחס גם לתופעות שאינן מוחשיות, כמו אמונה. האדם תופס מרחב וכך התופעה מתארגנת בטריטוריה, ונוצר ארגון מרחבי של טריטוריות.
- כל סביבה ניתנת לאפיון באמצעות תכונות ותופעות טבעיות (תופעות הטבע והנוף - התנאים הפיזיים) ובאמצעות תופעות הנגרמות על ידי האדם במרחבים השונים (התנאים האנושיים במרחב). בקשר לבני האדם הכוונה היא לכל גורם אנושי הפועל במרחב ובסביבה למילוי צורכי האדם ותוך כדי כך מחולל בהם שינוי.
- התנאים הפיזיים** של הטבע והנוף כוללים, בין השאר, צורות נוף ותהליכי היווצרות, כגון: נוף הררי, נוף מישורי, חופי ים, נחלים, ותופעות אקלים ומזג אוויר, ואת ההשפעות שלהם על חיי היום-יום ועל הנוף, הם כוללים תופעות אקולוגיות בעלות משמעות ישירה למיקום האדם במרחב.
- התנאים האנושיים** במרחב מתייחסים למערכות חברתיות-כלכליות-תרבותיות-פוליטיות עיקריות, כגון: שימושי קרקע (חקלאות, צורות התיישבות, תעשייה ומסחר), מערכות תשתית (מים, אנרגיה, תקשורת, תחבורה), תפרוסת אוכלוסייה (תפרוסת של קבוצות אתניות ושל מערכות פוליטיות, של דתות, של עמים ושל מדינות). כן מתייחסים לפריסה המרחבית ולמבנה של מערכות יישוביות-עירוניות, ושל מערכות אזוריות ושל מערכות חבליות.
- הגאוגרפיה ממפה, בוחנת ומסבירה את התפרוסת המרחבית של תופעות אנושיות ושל תופעות פיזיות, של תהליכים ושל אירועים, הן באופן תאורטי והן באופן אמפירי במקומות, בחבלים ובאזורים שונים.
- בלימודי גאוגרפיה עוסקים ביחסי גומלין ובהשפעות הדדיות של אדם-אדם, אדם-סובב, כפי שבאים לידי ביטוי במרחב, במקומות ובאתרים שונים.
- הארגון המרחבי** של התופעות בסביבות השונות נבחן בהקשר של המיקום ושל האתר במרחב. מיקום, משמעו היחסים בין מקום כלשהו במרחב, לבין מקומות אחרים במרחב, כגון: יישובים אחרים או תופעות אחרות.
- אתר** הוא תיאור מקום, הנמצא במיקום כלשהו, באמצעות מקבץ של תכונות שונות לו את אופיו הייחודי ומייחדות אותו מאתרים אחרים.
- על פי **הגישה ההומניסטית בגאוגרפיה**, מוסכם שלהתארגנות של תופעות במרחב אין רק משמעות גאומטרית אלא ניתן לפרשה באופן שונה על בסיס ערכים, אמונות ודעות של האנשים הנמצאים במקום, ושל אלה הנמצאים מחוצה לו. יכולות להיות אין-ספור פרשנויות לתופעות, המותנות במפרשים השונים. לפיכך לא מדובר על אוכלוסייה במונחים סטטיסטיים אלא במשמעות של זהות: **זהויות** שונות שמיוחסות לכל פרט במקום שבו הוא נמצא, וזהויות שהפרט מייחס לעצמו. ייחוס הזהויות הוא תלוי ערכים. לכן, יכולות להימצא במרחב קבוצות אנושיות שונות, שלהן זהויות שונות והן מפרשות את המרחב באופן שונה. מכאן נובע הצורך לטפח **דו-קיום** בין כל הקבוצות השונות.

- בסביבות שבהן חיים בני אדם, הולך וגדל חלקן של תופעות שהן מעשי ידי האדם והחברה, והן גורמות לשינויים בנוף ובמבנה הסביבתי. גורמים אחדים, כמו מבנה חברתי, כלכלי, תרבותי ופוליטי משפיעים על האופן שבו משתמשים בני האדם במשאבים האנושיים, במשאבים הטבעיים ובתנאי הסביבה לסיפוק צורכיהם. האדם יוצר סביבה חדשה, המעלה דילמות ביחס למתח המתמיד בין שימור התנאים הטבעיים לבין פיתוח ויצירת שינויים בני קיימא, למען רווחתו של האדם, כגון: בניית שירותים לתיירים על רכס כורכר ליד חוף ים, הטיית מקורות מים טבעיים (מעין, נחל) לצנרת.
- ככל שהטכנולוגיה מתפתחת כך מצטמצמת כבילותו של האדם לתנאי סביבתו הטבעית. כאשר מנסה האדם להתגבר על מגבלות הסביבה הטבעית באמצעות הטכנולוגיה, נוצרות בעיות חדשות, כגון: זיהום (אוויר מים וקרע, רעש, אלקטרומגנטיות); שינוי במבנה הקרקע גורם לשיטפונות; סלילת כבישים גורמת לבעיות בטיחות ולזיהום אוויר.
- בעיות אלו משפיעות על איכות החיים ועל איכות הסביבה, ובעת ובעונה אחת נוצרות בעיות חברתיות. עם בעיות אלו על האדם להתמודד כדי להבטיח את המשך קיומו התקין ואת קיום הסובב אותו, אך השימוש בטכנולוגיות חדשות עלול לחולל גם שינויים חברתיים במובן המרחבי, כגון: הגברת פערי פיתוח, תחושת ניכור בין בני אדם, התפתחות זהויות שונות ועוד.
- תהליכי שינוי חברתיים-דמוגרפיים, כגון: עלייה, הגירה פנימית; תהליכי עיור, כגון: יצירת שכונות הומוגניות, שינוי ביעודי קרקע, עשויים להשפיע על יחס התושבים למקום. תהליכים אלה באים לידי ביטוי בדימוי של אוכלוסייה אחת ביחס לעצמה ובדימוי שיש לאוכלוסיות אחרות ביחס אליה; בפערים סוציו-אקונומיים שיווצרו. כל אלה מעלים שאלות לגבי דרכי התמודדות עם **חיים ברב-קיום** במקום עצמו, בסביבתו ובין המרכז לפריפריה.
- **תהליכי השינוי במרחב הפיזי ובמרחב האנושי** נבחנים על פי הגורמים והסיבות, ועל פי התוצאות וההשלכות בהווה ובעתיד. **הם נתונים לפרשנויות שונות הנובעות ממערכות ערכיות שונות.**
- סביבות החיים הן דינמיות ומשתנות** ולכן האדם כפרט והחברה ככלל צריכים להבין את מהות השינויים ולדעת שהם חלים על כל פרט, על כל חברה ועל כל סביבה טבעית וסביבה שהיא מעשה ידי האדם.
- חיים בחברה ובסביבה משתנה** מחייבים התמודדות בלתי-פוסקת של הפרט ושל החברה, תוך מודעות ליכולת הפרט לשנות את תפיסותיו ולהיות פתוח לשינויים כחלק מאורח החיים.
- לפיכך **הבנת הצורך בשינוי** הוא ערך חינוכי, חברתי-תרבותי.
- בשל ההשפעות המשמעותיות של האדם על הסביבה הפיזית ועל הסביבה האנושית, הגאוגרפיה מחויבת להתייחסות ערכית: להגנה על כבוד האדם באשר הוא, על זכויותיו וחירותו; להבנת התפתחות קשריו של האדם והתפתחות נאמנותו לטריטוריה ולמדינה שבה הוא חי; להבנת יחסו לחוקיה ולאזרחיה, לערכיה ולנופיה-הטבעיים והבנויים בעבר ובהווה; להבנת החשיבה והעשייה למען העתיד; לשמירת איכות הסביבה במדינה ובעולם.

אבני היסוד הנגזרות מגאוגרפיה

סביבה ומרחב: (סביבה פיזית, אנושית-חברתית, תרבותית, כלכלית פוליטית), ארגון מרחבי (שונות מרחבית), תופעה, תפוסת של תופעות במרחב והקשרים ביניהן, מיפוי של תופעות, מקום, מיקום, אתר, אזור, קשרי גומלין (קשרי אדם-סביבה, אדם-מרחב, סביבה-מרחב), השתנות (של תופעות פיזיות, חברתיות-אנושיות), סביבות חיים משתנות, היכולת של האדם לשנות, להשתנות ולהשפיע, התמודדות, נטילת אחריות, כבוד וסובלנות כלפי האחרים (יחידים, חברות ותרבויות אחרות), שיתוף בין קבוצות שונות במרחב (ביישוב ובארץ), גלעין ושוליים, רב-קיום.

התרומה של האזרחות לתכנית

הכללת לימודי האזרחות בתכנית לימודים זו נגזרת מהמסמך "להיות אזרחים חינוך לאזרחות לכלל תלמידי ישראל" שהוכן על ידי צוות היגוי לחינוך לאזרחות, פברואר 1996, שבט תשנ"ו, ירושלים, (המכונה בשם דוח קרמניצר).

"יש חשיבות רבה לחיזוק התודעה האזרחית בדמוקרטיה הישראלית, כיסוד אזרחי משותף לכל חלקי החברה הישראלית, ולמודעות של האזרחים למכלול העשיר של זכויותיהם וחובותיהם. זאת ניתן לעשות על ידי חינוך לאזרחות". (שם עמ' 8).

באזרחות מתייחסים לערכים הומניסטיים ודמוקרטיים שמתמקדים:

א. בזכויות האדם, בזכויות ובחובות של האזרחים בישראל;

ב. ביסודות של מדינת ישראל היהודית והדמוקרטית.

רעיונות ונקודות התייחסות

א. זכויות האדם והאזרח והחובות

מקום מרכזי בין זכויות האדם תופסת הזכות לחיים ולשלמות הגוף, לכבוד לחירות ולשוויון.

▪ **כבוד האדם:** ערך כבוד האדם, כל אדם באשר הוא אדם, הוא הבסיס לכלל זכויות האדם כולן. זאת משום שזכויות האדם מגיעות לבני האדם בשל כבודם האנושי: מכבוד האדם נגזרות זכויות האדם: הזכות לחיים, חירות, שוויון, הזכות להליך משפטי הוגן והזכות לכבוד. זכותו של כל אדם שלא יפגעו בכבודו. שלא יענוהו, שלא יתייחסו אליו באופן בלתי-אנושי, שלא יפגעו בו באופן שרירותי ושיתייחסו בכבוד למעשיו, למחשבותיו, לרגשותיו, לשאיפותיו, לאמונתו, לשיוכו הקבוצתי ולייחודו. החובה לכבד את הזולת - הכוונה גם לזולת שהוא שונה.

כבוד האדם צריך לשמש ציר מרכזי לדיון בדמות החברה במדינה יהודית ודמוקרטית.

▪ **הזכות לחירות והזכות לשוויון** מקורן בהשקפה שהאדם, באשר הוא אדם, נולד חופשי ושווה בזכויותיו לכל אדם אחר.

▪ **חירות משמעה** שכל אדם זכאי לבקש את טובתו על פי דרכו, לעצב ולממש את אישיותו כרצונו, כל עוד אינו מנסה למנוע מאחרים את טובתם ואינו מפריע להם להשיג את טובתם. **הזכות לחירות** כוללת: חופש תנועה, מחשבה, מצפון, דת, ביטוי, הפגנה, התאגדות וזכות למידע. זכותו של כל אזרח להביע את דעתו, והיא כרוכה בחובת הפרט לכבד דעות שונות משלו, לרבות דעות מרגיזות ומקוממות.

▪ יש גם זכויות חברתיות וכלכליות: **זכויות של קיום, רווחה ואיכות חיים**, כגון: בריאות, חינוך, דיור, עבודה ותעסוקה.

▪ **זכויות האדם במעגל החיים:** ילדים ותלמידים, קשישים, היריון ולידה, נישואין וגירושין, מוות וקבורה.

▪ **הזכות לשוויון משמעה:** כל בני האדם נולדו שווים. כל האזרחים שווים בזכויותיהם ובמעמדם האזרחי ובזכויות הנובעות ממעמד זה, יהא שיוכם הקבוצתי אשר יהא. בדמוקרטיה אין הרוב רשאי לפגוע בזכות לשוויון של אזרחי המדינה.

▪ **קדושת החיים ושלמות הגוף** של מי שנברא בצלם: קדושת החיים ושלמות הגוף הן זכות בסיסית שכן ללא חיים ושלמות הגוף אין משמעות לשאר הזכויות.

▪ **החובות העיקריות:** לפעול ולהתריע על פגיעה בזכויות, על עוולות הנגרמות לפרטים. החובה לכבד את החוק ולציית לו. חוק שהתקבל כדין ואיננו סותר את עקרונות הדמוקרטיה, כמו: חובת תשלום מסים, חובת השירות בצה"ל, חובת משרתי הציבור כלפי האזרח. חובה אזרחית - השתתפות בעיצוב החיים הציבוריים והפרטיים.

* בתכנית הלימודים הזו מציעים להתייחס במיוחד לזכויות ילדים, תלמידים ולזכויות קשישים. בלימוד בהרחבה ובהקשרים רלוונטיים, אפשר ללמד גם זכויות אחרות.

** בתכנית הלימודים נעשתה הבחנה בין חובות המוטלות על כל אדם לבין חובות המוטלות על אזרחי מדינת ישראל.

ב. יסודותיה של מדינת ישראל היהודית והדמוקרטית

- אופייה היהודי של מדינת ישראל בא לידי ביטוי ברוב היהודי של אוכלוסייתה; באידיאולוגיה הציונית ובחזון שיבת ציון, בזיקתה של המדינה ליהדות התפוצות ובקשר שלה לתרבות ההיסטורית של העם היהודי ודתו; בשפה, בחגים, מועדים וימי זיכרון בסמלים ובטקסים, ביסודות ממסורת ישראל הבאים לידי ביטוי באורחות החיים ובחוקים של המדינה.
- **האזרחים הם הריבון והם השולטים באמצעות נציגיהם הנבחרים**, בבחירות חופשיות, בשיטה רב-מפלגתית. השלטון אמור לפעול כנאמנו של הציבור ולטובתו.
- הוא אחראי בפני הציבור וחב לו דיווח, והציבור חופשי לבקרו. כל גופי השלטון, לרבות המחוקק, אמורים להיות כפופים לערכי היסוד של המדינה.
- כדי לקיים את המשטר הדמוקרטי בישראל קיימים **מוסדות שלטון** שונים. מוסדות המדינה: הכנסת, הממשלה, הרשות השופטת, מבקר המדינה, היועץ המשפטי, מוסדות השירות הציבורי, **מוסדות השלטון המקומי**.*
- **מדינת ישראל היא מדינת חוק**, שבה לא רק האזרחים כפופים לחוק אלא גם רשויות השלטון, השואבות את כל כוחותיהן מן החוק, ואין להן סמכויות מלבד אלה שהחוק מעניק להן.
- במדינה דמוקרטית פועלים **כלי תקשורת**. לכלי התקשורת יש תפקיד מרכזי **בשמירה על הדמוקרטיה**, כמנגנון בקרה על השלטון ופעולתו כמספקי אינפורמציה, על המדיניות של השלטון ופעולותיו, וכן כפועלים לחשיפת פעולות של השלטון שאינן מתיישבות עם שלטון החוק ועם עקרונות הדמוקרטיה.

אבני היסוד הנגזרות מאזרחות

אזרחים, דמוקרטיה, יחיד וחברה (כולל זהות, שייכות, השתייכות, קבוצות השתייכות שונות, אוכלוסייה), זכויות (אדם, אזרח), כבוד האדם (כולל כבוד לאחר ולדעה אחרת), כללים וחוקים, רב-קיום, הידברות, גישור, פישור, פשרה, הסכמים, הוגנות, היחס לשונה ולחריג, מדינה (כולל: סמלים, הימנון, דגל, טקסים), הפרט והרשות המקומית, חופש ביטוי, רוב ומיעוט, ראוי, לא-ראוי, מניעת אלימות, התנדבות, אחריות.

התרומה של האקולוגיה לתכנית

אקולוגיה הוא ענף של המדע העוסק בלימוד מבנים ותהליכים בטבע - בחי בצומח, בארגונים ובאופן פעולתם, תוך הדגשת היחסים בין היצורים החיים לסביבתם. בתחום האקולוגיה מאוחדים עקרונות בסיסיים של קיום בצורתם של החיים על כל צורותיהם. מעצם מהותה מהווה האקולוגיה מדע בין תחומי הכולל היבטים שונים ממדעי החי, הצומח והסביבה.

מטרת האקולוגיה היא הסבר החוקיות של קיומן ושל פעולתן של מערכות טבעיות. באופן כללי מייצגת האקולוגיה את השלב הגבוה ביותר **בארגון המערכת החיה בתוך סביבתה**. היא עוסקת בהבנת השלם אך גם ביחסים שבין **החלק לשלם** (לדוגמה: מה משמעות הפרח לקיומו של הצמח; מה משמעות הזרמת שופכין לנחל על החיים בסביבתו?), **ובמשמעות של השלם לקיומו של החלק** (לדוגמה: משמעות הכוורת בקיום הדבורים; משמעות הנחל לקיומם של יצורים החיים בו).

הסביבה היא מכלול שלם של גורמים שונים חיים ודוממים, המהווים ביחד בית גידול כלשהו. במונח **סביבה** כוללים כל גורם היכול להשפיע, בכל צורה שהיא, על אורגניזם חי המצוי בתוכה. סביבה היא מכלול של גורמים: חומרים (מינרלים, מים), אנרגיה (חום וקרינה), או אורגניזמים שכנים.

עקרונות האקולוגיה

1. הכול בטבע קשור בכול;
2. אין שימוש ללא תשלום (שימוש לא מושכל במשאבי הסביבה גורם להזנחה מחירה);
3. כל חומר מוגבל בכמותו ובתפוצתו;
4. כל חומר מגיע ליעדו הסופי במקום כלשהו.

רעיונות ונקודות התייחסות

האדם משפיע על הסביבה, מושפע ממנה ואחראי לתוצאות של השינויים שהוא גורם.

- מבחינה אקולוגית האדם מהווה אחד ממרכיבי החיים שעל פני כדור הארץ. בני האדם חיים ופועלים בשתי סביבות:
האחת - הסביבה הטבעית (הביוספירה: ביו - חיים, ספירה - סביבה), הכוללת את המרכיבים הפיזיים: אנרגיה, אוויר, מים, קרקע, ואת מרכיבי החיים, צמחים, בעלי חיים ומיקרו אורגניזמים.
השנייה - הסביבה שהיא מעשי ידי האדם, הכוללת את המבנים, המכשירים, המכונות והפיתוחים הטכנולוגיים. סביבה זו מכונה לעיתים בשם טכנוספירה (טכנ - טכנולוגיה, ספירה - סביבה). ככל שהטכנולוגיה מתפתחת כובשת הטכנוספירה את הביוספירה בתהליכים מואצים הגורמים לשינויים בתנאים הפיזיים ומשפיעים על החי והצומח.
- בני אדם, כמו גם אורגניזמים אחרים, יכולים להתאים את עצמם לסביבות שונות. אך הייחוד של בני האדם הוא בכך שהם משנים את הסביבה בעוצמה רבה בהתאם לצורכיהם ולרצונותיהם. יכולת זו של בני האדם אינה נעשית תמיד מתוך התחשבות בסביבה הטבעית הקיימת. ההתקדמות הטכנולוגית והמדעית והפיתוח המואץ הביאו לקדמה במרבית תחומי החיים, אך לעיתים פגעו קשה בכל מרכיבי הסביבה הטבעית - הראשונית.
בני האדם נוהגים במקרים רבים בחוסר הבנה ובחוסר התחשבות בתוצאות של פעולותיהם בסביבה ובהיעדר מדיניות ברורה לגבי הכיוון שעליהם לפעול.
כל זה נובע מהעובדה שבני האדם שואפים להיטיב את איכות חייהם ולשפר את רווחתם כפרטים וכחברה בבחינת "איכות חיים - עכשיו".
משאבים רבים מושקעים בשיפור איכות החיים כתוצאה מכך נגרם שינוי משמעותי בסביבה הטבעית ונוצרת מערכת של תנאים אקולוגיים חדשים.

שיפור איכות החיים גורם לניצול רב של המשאבים הטבעיים הקיימים. הקצב המהיר של הפעולות פוגע במרקם הקיים של מערכות אקולוגיות רבות, אך החשש העיקרי הוא בכך ששינויים גדולים מדיי עלולים לפגוע בעתיד של כולנו.

על מנת למזער את הפגיעה יש לפעול להפחתת השימוש במשאבי הסביבה ובמחזורם.

- האדם שינה את המרקם הסביבתי ויצר בכך סביבות חיים ובתי גידול חדשים: ערים, דרכי תחבורה, שטחי חקלאות וסביבות מלאכותיות היוצרות שינויים סביבתיים משמעותיים בתחומים שונים כגון: עלייה בטמפרטורה, שימוש מוגבר במים, זיהום של גופי מים, זיהום הקרקע וזיהום אוויר, הפיכת שטחי צומח טבעי לשטחים חקלאיים, בירוא יערות לצורכי חקלאות ובנייה. שינויים באופי הסביבה הטבעית עלולים לגרום לאסונות טבע (שיטפונות) ולנזקים לבריאות האדם באופן מיידי (הרעלות). לשינויים עלולות להיות השלכות קשות על מערכות החיים של כל אחד מאתנו - בסביבה הקרובה, במדינה ובכדור הארץ. מעצם מעורבותו של האדם בשינויים בסביבה, עליו להיות מודע לכך שאין שימוש ללא תשלום, וליטול אחריות על מעשיו בהווה ועל ההשלכות שלהן בעתיד.
- במאה השנים האחרונות הבינו בני האדם שהם פוגעים בסביבה הטבעית והנזקים שנגרמו הם בעלי עוצמה כה גדולה עד שהם גורמים לנזק מתמשך למשך שנים רבות. הנזק עלול להשפיע על הדורות הבאים ולהתרחב להיקף גדול ביותר.
- היחס לניהול הסביבה מוכתב, לעיתים קרובות, על פי גישות קצרות טווח, משום שהן פועל יוצא של מהלכים כלכליים ופוליטיים. הנטייה לניצול מיידי ובזבזני של המשאבים הפתוחים (מים, אוויר, קרקע, מרבצי דשנים, מקורות אנרגיה, חי וצומח) מביאה אמנם שפע לדורות הנוכחיים, אבל משאירה מעט מאוד לדורות הבאים.

קיומה והמשכיותה של החברה האנושית תלוי ביכולתו של האדם לקיים מרקם מאוזן של יחסי גומלין עם סביבתו.

- ניצול משאבים קיימים, ללא בקרה וללא חישוב התוצאות של מחסור ודלדול, הוא אחת הבעיות הקשות שעל האדם להתמודד עמן.
- על האדם לשמור על שלמות המערכות האקולוגיות הטבעיות, למזער את הנזקים ולתכנן את הפיתוח כך שיתחשב בגורמים הסביבתיים. אחריותו של האדם ביקום אינה מסתיימת באבטחת קיומו הוא בלבד. על האדם מוטלת אחריות מוסרית להגן גם על צורות חיים אחרות הקיימות על פני כדור הארץ. עליו לשמור ולהגן על צמחים ובעלי חיים העומדים בסכנת הכחדה נוכח פעולותיו הוא.
- שמירת הסביבה, החי והצומח מיועדת לשמור על מגוון המינים, על ההרכב המאוזן בין המינים, על השוני האקולוגי של יחידות נוף ועל יציבותן של מערכות אקולוגיות.
- כדי להגן על הסביבה הטבעית בפני הרס ופגיעה קשה נחקקים חוקים המעגנים את שמירת הסביבה בחוק ובאמצעי אכיפה. בשנים האחרונות קמו אגודות ששמירת הסביבה היא האידיאולוגיה שהן נאבקות ליישמה בכל מקום. בארץ ובעולם, גוברת המודעות לשמירת הסביבה והיא באה לידי ביטוי בהסברה ובחינוך. מתקיימות ועידות בין-לאומיות ונוצרים הקשרים ההכרחיים בין מדינות במטרה לשמור על הסביבה.

אבני היסוד הנגזרות מאקולוגיה

הכול בטבע קשור בכול, האדם משפיע על הסביבה מושפע ממנה ואחראי לתוצאות פעולותיו, לאדם אחריות מוסרית לסביבה והתחשבות בה, בזבז היום - משמעו מחסור בעתיד.